

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI EGALIK QO'SHIMCHALARINING QIYOSIY TAHLILI

Boltaboyeva D.Sh.

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, talaba

Xakimbayeva O.K.

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, katta o'qituvchi

Annotatsiya. Egalik kategoriyasi tilshunoslikda eng muhim grammatik kategoriyalardan biri bo'lib, u predmet va shaxs o'rtasidagi munosabatni ifodalaydi. Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi egalik qo'shimchalari qiyosiy lingvistik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida har ikki tilning grammatik tizimi, sintaktik qurilishi va semantik xususiyatlari o'rganilib, o'xshash va farqli jihatlari aniqlanadi. Shuningdek, maqolada nazariy tilshunoslikdagi asosiy qarashlar, xususan, qiyosiy tilshunoslik va morfologik tahlil tamoyillari asosida ilmiy xulosalar beriladi.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, ingliz tili, egalik kategoriyasi, qiyosiy tilshunoslik, morfologiya, sintaksis

Zamonaviy tilshunoslikda grammatik kategoriyalarni qiyosiy o'rganish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Xususan, egalik kategoriyasi turli tillarda turlicha ifodalanishi bilan ajralib turadi. Bu esa tillarning tipologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqdir.

O'zbek tili agglutinatív tillar sirasiga kirib, grammatik ma'nolar asosan qo'shimchalar orqali ifodalanadi. Ingliz tili esa analitik til bo'lib, grammatik munosabatlar ko'proq yordamchi vositalar, so'z tartibi va predloglar orqali ifodalanadi.

Tilshunos olim A. V. Superanskaya fikricha, grammatik kategoriyalar tilning tizimli tuzilishini aks ettiradi va ular orqali tilning ichki qonuniyatlarini anglash mumkin. Shu nuqtai nazardan, egalik kategoriyasini o'rganish til tizimini chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

Egalik kategoriyasi morfologiya va sintaksis kesishgan nuqtada joylashgan bo'lib, u predmetlar o'rtasidagi tegishlilik, egalik yoki aloqadorlik munosabatlarini ifodalaydi.

Tilshunoslikda egalik ikki asosiy shaklda namoyon bo'ladi: *Morfologik ifoda* – qo'shimchalar orqali (o'zbek tilida), *Sintaktik ifoda* – alohida so'zlar yoki konstruktsiyalar orqali (ingliz tilida).

Charles Bally ta'kidlashicha, til birliklari nafaqat grammatik, balki semantik va funksional yuklamani ham o'zida mujassam etadi. Shu sababli egalik kategoriyasi ham faqat shakliy emas, balki ma'no jihatdan ham muhimdir.

Shuningdek, V. A. Maslova lingvokulturologik yondashuvida grammatik kategoriyalar milliy tafakkur va madaniyat bilan uzviy bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. Bu esa egalik ifodasining ham madaniy omillar bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

O'zbek tilida egalik kategoriyasi asosan qo'shimchalar yordamida ifodalanadi. Bunda ikki xil shakl mavjud: qaratqich kelishigi (-ning), egalik qo'shimchalari (-im, -ing, -i va boshqalar). Masalan: kitobim (mening kitobim), Sardorning uyi. Bu holat agglutinatív tillarga xos bo'lib, grammatik ma'no affikslar orqali aniq ifodalanadi.

Ingliz tilida egalik quyidagi vositalar orqali ifodalanadi: 's qo'shimchasi (John's book), of konstruktsiyasi (the door of the house), egalik olmoshlari (my, your, his, her, its, our, their). Bu analitik tizim ingliz tilining asosiy xususiyatlaridan biridir.

O'zbek va ingliz tillarida egalik kategoriyasini qiyosiy o'rganish shuni ko'rsatadiki, mazkur grammatik hodisa har ikkala til uchun universal semantik asosga ega bo'lsa-da, uning ifodalanish shakllari va lingvistik realizatsiyasi turlicha namoyon bo'ladi. Bu holat qiyosiy tilshunoslik, tipologik tasnif va morfosintaktik tizimlar bilan bevosita bog'liqdir.

Avvalo, har ikki tilda egalik munosabatining mavjudligi til universalialaridan biri sifatida baholanadi. Egalik kategoriyasi predmetlar o'rtasidagi tegishlilik, aloqadorlik va mansublik munosabatlarini ifodalovchi semantik kategoriya bo'lib, u deyarli barcha tillarda uchraydi. Bu jihat tilning kommunikativ funksiyasi bilan bog'liq bo'lib, inson tafakkurida predmetlar o'rtasidagi munosabatlarni ifodalash zaruratidan kelib chiqadi.

Ikkinchidan, o'zbek va ingliz tillarida egalik olmoshlarining mavjudligi ham umumiy lingvistik xususiyat sifatida qaraladi. Egalik olmoshlari shaxs va predmet o'rtasidagi munosabatni ko'rsatib, nutq iqtisodiyiligini ta'minlaydi. Bu holat morfologik va sintaktik tizimlarning funksional o'xshashligini aks ettiradi.

Uchinchidan, har ikki tilda egalik orqali predmetlar o'rtasidagi aloqadorlik ifodalanadi. Bu semantik jihatdan invariant xususiyat bo'lib, turli tillarda turli shakllarda ifodalansa-da, mazmun jihatdan bir xil funksiyani bajaradi. Tilshunoslikda bunday hodisalar semantik universalisiya sifatida talqin etiladi.

Farqlar esa asosan tillarning tipologik xususiyatlari bilan izohlanadi. O'zbek tili agglutinatив til sifatida grammatik ma'nolarni asosan affikslar orqali ifodalaydi. Egalik munosabati ham qo'shimchalar yordamida (masalan, -ning, -im, -ing) aniq va tizimli tarzda ifodalanadi. Bu morfologik vositalarning ustunligini ko'rsatadi.

Ingliz tili esa analitik til hisoblanib, unda grammatik munosabatlar ko'proq sintaktik vositalar orqali ifodalanadi. Egalikni ifodalashda "s" qo'shimchasi bilan bir qatorda "of" konstruktsiyasi va qat'iy so'z tartibi muhim rol o'ynaydi. Bu esa ingliz tilida sintaksisning ustuvor ekanligini ko'rsatadi.

Shuningdek, o'zbek tilida so'z tartibi nisbatan erkin bo'lib, grammatik munosabatlar ko'proq qo'shimchalar orqali aniqlanganligi sababli gap tarkibidagi elementlarning joylashuvi o'zgarishi mumkin. Ingliz tilida esa so'z tartibi qat'iy bo'lib, grammatik ma'no aynan sintaktik joylashuv orqali belgilanadi. Bu holat analitik tillarga xos xususiyat sifatida izohlanadi.

O'zbek va ingliz tillarida egalik kategoriyasi umumiy semantik asosga ega bo'lgan holda, ularning ifodalanish usullari morfologik va sintaktik tizimlar farqi bilan belgilanadi. Agglutinatив va analitik tillar o'rtasidagi bu tafovut qiyosiy tilshunoslikda muhim nazariy ahamiyat kasb etadi hamda til o'rganish jarayonida interferensiya hodisalarini tushuntirishga xizmat qiladi.

Qiyosiy tilshunoslik nuqtai nazaridan, bu farqlar tillarning tipologik tasnifi bilan izohlanadi. Agglutinatив tillarda (o'zbek tili) grammatik ma'no aniq affikslar orqali berilsa, analitik tillarda (ingliz tili) grammatik munosabatlar ko'proq sintaktik vositalar orqali ifodalanadi.

Bu holat til o'rganishda muhim ahamiyatga ega, chunki o'quvchilar ko'pincha o'z ona tilining strukturasi chet tilga ko'chiradi (interferensiya hodisasi).

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek va ingliz tillarida egalik kategoriyasi umumiy semantik asosga ega bo'lsa-da, uning ifodalanish usullari sezilarli darajada farq qiladi. O'zbek tilida egalik qo'shimchalari asosiy vosita bo'lsa, ingliz tilida sintaktik konstruktsiyalar ustunlik qiladi.

Qiyosiy tahlil til o'rganuvchilarga har ikki tilning grammatik tizimini chuqurroq anglash, xatolarning oldini olish va samarali kommunikatsiyani ta'minlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'apurov M., Qosimova R. Ingliz tili grammatikasi. – Elektron manba: [https://n.ziyouz.com/books/kollej_va_otm_darsliklari/chet_tillari/Ingliz%20tili%20grammatikasi%20\(M.G'apurov,%20R.Qosimova\).pdf](https://n.ziyouz.com/books/kollej_va_otm_darsliklari/chet_tillari/Ingliz%20tili%20grammatikasi%20(M.G'apurov,%20R.Qosimova).pdf)
2. Soars J., Soars L. New Headway: Pre-Intermediate Student's Book. – Oxford: Oxford University Press, 2007.
3. Boysariyeva F. Ingliz tili grammatikasidan 500+.
4. Rustamov M.A., Asriyans M.I. Ingliz tili grammatikasi: O'quv qo'llanma.
5. Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Elektron manba: <https://uz.wikipedia.org>